S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 21 (2021), št. 1

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2021

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratuž,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, Rosario Milano (Italija / *Italy*), dr. Jože Mlinarič,

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Töne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / *e-mail*: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account*:

Prevajanje / *Translation*:

Lektoriranje / *Language-editing*

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design*:

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Tisk / *Printed by*:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o.

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno

bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

MARTIN BELE: Štajerske dvorne službe do leta 1311	11
<i>Styrian Court Offices until 1311</i>	
TONE RAVNIKAR: Maribor v 13. stoletju. 2. del: cerkvene institucije v mestu in okoli njega	41
<i>Maribor in the 13th Century. Part 2: Ecclesiastical Institutions in the City and Its Surrounding Area</i>	
NATALIJA ULČNIK: Strokovna leksika v Kremplovih <i>Dogodivšinah</i> <i>štajerske zemle</i>	73
<i>Professional Vocabulary in Krempf's Dogodivšine štajerske zemle (The History of the Land of Styria)</i>	
ŽARKO LAZAREVIČ: Prvo jugoslovansko leto Slovencev – gospodarski ukrepi, razhajanja in negotovosti	101
<i>The First Yugoslav Year of Slovenes – Economic Measures, Divergences and Uncertainties</i>	
DUNJA DOBAJA: Organizacija mladinskega skrbstva v mestni občini Maribor v obdobju med obema vojnama	135
<i>The Construction of Youth Care in the Municipality of Maribor in the Period between the Two World Wars</i>	
MATEJA ČOH KLADNIK: Retribution against Collaborators of the Occupiers after the End of the Second World War: The Concept of "National Honour"	167
<i>Obračun s sodelavci okupatorjev po koncu druge svetovne vojne: koncept "narodne časti"</i>	
PETRA KLEINDIENST in MATEVŽ TOMŠIČ: Proces narodne sprave in vloga politične elite v njem: Slovenija kot izjema med državami srednje in vzhodne Evrope	197
<i>Process of National Reconciliation and the Role of the Political Elite in It: Slovenia as an Exception in Central and Eastern Europe</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

JOCA ZURC: Uresničevanje otrokovih pravic v izven kurikularnih športnih aktivnosti.....	233
<i>Enforcing Children's Rights in the Extracurricular Sports Activities</i>	

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	271
---	-----

Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	277
---	-----

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2021-02
1.01 Izvirni znanstveni članek

Maribor v 13. stoletju

2. del: cerkvene institucije v mestu in njegovi okolici

Tone Ravnikar

Dr., docent
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: anton.ravnikar@um.si

Izvleček:

Avtor v drugem delu študije o Mariboru v 13. stoletju obravnava cerkvene institucije, ki so v tem stoletju nastale in/ali delovale v mestu. V uvodu najprej obdela vprašanje nastanka ter usodo župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika in sv. Tomaža v Mariboru. V mestu in okolici so imeli svoje upravne in gospodarske dvore tudi mnogi samostani tako iz koroškega kot štajerskega prostora kot tudi nekatere škofije. Pregled števila ter vrst različnih cerkvenih institucij kaže, da so le-te imele v mestu in okoli njega velik interes ter posledično nedvomno tudi velik vpliv na mestno življenje.

Ključne besede:

Maribor, mesto, srednji vek, cerkev, cerkvene institucije, samostan

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 21 (2021), št. 1, str. 41–72, 91 cit., 5 slik

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Ko razmišljamo o nastanku in delovanju cerkvenih institucij na tleh današnjega mesta Maribor, je najbolj osnovna značilnost, ki jo moramo imeti vedno pred očmi, dejstvo, da se mesto danes razprostira po obeh bregovih reke Drave in s tem presega najpomembnejšo srednjeveško cerkveno mejo – med prostoroma dveh metropolij, oglejske patriarhije na jugu (na desnem bregu) ter salzburške nadškofije na severu (levem bregu) reke. Meja sega še globoko v zgodnjersrednjeveški čas, ko je Pipin, sin Karla Velikega, leta 796 na svojem pohodu proti Avarom ob navzočnosti oglejskega patriarha Pavlina ter salzburškega nadškofa Arna določil reko Dravo kot mejno reko med obema metropolijama v Panoniji, kar je leta 803 potrdil tudi njegov oče Karel. S tem pa spor o jurisdikciji med obema metropolijama še ni bil končan, zaradi česar je Karel leta 811 salomonsko razsodil, da naj reka Drava postane mejna reka po celotnem toku. Nastala je meja med dvema metropolitoma in nastali dve cerkveni pokrajini sta obstajali v takšnem obsegu (le v Panoniji je reka izgubila svoj mejni značaj) do 18. stoletja in ukinitve oglejskega patriarhata leta 1751.² Po drugi strani moramo tudi upoštevati, da se je srednjeveški Maribor razvil na levem, "salzburškem" bregu ter je dogajanje, tudi cerkveno, na desnem bregu v zgodbi mesta le v manjši meri vplivalo na mesto.

Nastanek mariborske župnije

Za obsežno območje salzburške nadškofije je ob njeni južni meji nastala mariborska pražupnija, ki je na zahodu mejila na potok Črmenico pri Ožbaltu in s tem na pražupnijo v Labotu/ Lavamünd, na vzhodu je mejila na Vurberški potok in s tem na pražupnijo na Ptuju, na severu pa so njene meje segale do reke Pesnice in do gorskega hrbta Slemenca, kjer so se stikale z mejami pražupnij v Jarenini in v Lipnici/Leibnitz. Jože Mlinarič domneva, da ker je bila na ozemlju salzburške nadškofije v naših krajih dokončno vzpostavljena župnijska organizacija šele v 12. stoletju, saj se mariborska pražupnija omenja prvič v drugi polovici 12. stoletja, in ker je romanska cerkev stala že sredi istega stoletja, smemo upravičeno sklepati, da je župnija nastala vsaj v prvi polovici omenje-

¹ Članek je nastal v okviru programske skupine Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru št. P6-0138 (A): *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

² Peter Štih in Vasko Simoniti, *Na stičišču svetov. Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja* (Ljubljana, 2009), str. 134.

nega stoletja ali pa morda celo že okoli leta 1100.³ Toda tudi sam se zaveda, da se v tej sliki skriva manjša past. Cerkev v Mariboru, prvotno posvečena Tomažu in Janezu Krstniku, namreč ni prva poznana cerkev tega prostora. Skoraj točno stoletje pred tem se v virih že omenja cerkev sv. Martina v Kamnici.⁴ Spanheimski bratje, Hartvik, prošt v Salzburgu,⁵ ter Sigfrid, Bernhard in Henrik namreč med letoma 1096 in 1105 podelijo samostanu v Šentpavlu, ki ga je ustanovil njihov oče grof Engelbert I., različno posest. Med posestjo, ki jo je podelil samostanu Hartvik, sta naštetata tudi dvor in cerkev v Kamnici (*curtem illam et ecclesiam ad Gamniz*), ki sta samostanu podarjena skupaj s posestmi, podložniki, njivami, vinogradi in ostalim, kar je (Hartvik) podedoval na tej strani reke (Drave). Da gre pri tem za posest, ki so jo verjetno tik pred tem Spanheimi dobili iz rok Veriganda iz Slovenj Gradca, pripadnika rodu Višnjegorskih grofov,⁶ kaže nekaj let pred tem izdana listina šentpavelskega samostana, v kateri je zapisano, da je Verigand podelil novoustanovljenemu samostanu dve kmetiji ležeči *trans silvam* pri Selnici, sočasno pa je tudi Ludvik, sin Ludvika, podelil samostanu dve kmetiji ter del davkov v Bistrici ter določil, naj imajo samostanski ljudje, ki živijo med Vurmatom in Kamnico, pravico do paše, lova ter ostalega, kar prinaša gozd.⁷ Da izstavitelj listine s *homines ecclesie* ni mislil samo podložnikov je razvidno iz tega, da jim podaljšuje med ostalim tudi pravico do lova, ki je izrazito plemiški privilegij. Vsekakor je prostor Kamnice, ki je bila vas s svojo cerkvijo ter upravnim dvorom, prešel iz rok Spanheimov (ter Veriganda Slovenjgraške-

³ Jože Mlinarič, "Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru do jožefinske dobe", v: *Maribor skozi stoletja. Razprave I* (Maribor, 1991) (dalje: Mlinarič, "Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru do jožefinske dobe"), str. 451. Podobno tudi Jože Mlinarič, "Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru v srednjem veku", *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006), str. 297–308.

⁴ *Gradivo za zgodovino Slovencev*, 3. knjiga, ur. Franc Kos (Ljubljana, 1911) (dalje: GZS III), št. 408, str. 239s.

⁵ Hartvik Spanheimski je bil prošt v Salzburgu do leta 1105, nato pa je postal regensburški škof, kar je ostal do leta 1126.

⁶ Ljudmil Hauptmann, "Grofovi Višnjegorski", v: *Rad JAZU 250*, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga 117 (Zagreb, 1938), str. 215–239; Heinz Dopsch, "Die Stifterfamilie des Klosters Gurk und ihre Verwandtschaft", v: *Carintia I* 161 (1971), str. 95–124; Hans Pirchegger, *Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters I in III*, Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark XII, XVI (Graz, 1951 in 1958); Hans Pirchegger, *Geschichte der Steiermark I* (Gotha, 1920); Karlmann Tangl, "Windischgratz und die Herren von Windischgratz", v: *Mitteilungen des Historischen Vereines für Steiermark* 15 (1867), str. 59–84.

⁷ GZS III, št. 402, 236. V tradicijski knjigi šentpavelskega samostana, kjer je prepis listine ohranjen, je celota podelitve označena kot ležeča *trans silvam*, torej onstran (Dravskega) gozda. V ustanovni listini samostana iz leta 1091 je isti prostor imenovan *Marchia trans silvam*. Isti prostor se nato v listini, nastali med 1096 in 1124, poimenuje kot *marchia Pitouiensi* (*Gradivo za zgodovino Slovencev*, 4. knjiga, ur. Franc Kos (Ljubljana, 1915), št. 24, str. 14 (dalje: GZS IV)) ter okoli leta 1123 kot *Marchia Transsiluana* (GZS IV, št. 71, str. 43). Že ta nedoslednost pri poimenovanju govori o tem, da so za pisarje šentpavelskega samostana oznake "onstran gozda", "ptujska" ipd. bile geografske in niso pomenile politične opredelitve prostora. Podobno, kot je sočasno ime *Marchia Transalpina* pomenilo zgolj splošno prostor Štajerske onkraj Alp, je tudi ime *Marchia Transsiluana* pomenilo samo prostor onkraj (Dravskega) gozda.

ga) v roke Šentpavelskega samostana. O posesti le-tega bomo več spregovorili v nadaljevanju, na tem mestu pa nas zanima predvsem vprašanje vrstnega reda nastajanja cerkva in s tem vprašanje prvotne fara tega prostora. Fran Kovačič domneva, da je cerkev sv. Martina v Kamnici nastala kot lastniška cerkev spanheimskih grofov in da predstavlja prvotni (pra)farni sedež mariborskega prostora na levem bregu. Dejstvo je, da čeprav cerkev v Kamnici ob prvi omembi ni izrecno označena kot farna cerkev, je iz dikcije listine jasno, da imamo opravka s povsem razvitim in z organiziranim prostorom, z upraviteljem s sedežem na dvoru, z razvitim in še s specializiranim kmetijstvom, med katerim posebej odstopa vinogradništvo, pašništvo, kjer organizirano izkoriščajo gozdno bogastvo in kjer je torej zunaj vsakega dvoma že stala tudi župnijska cerkev. Nekoliko drugače razlaga to dogajanje Janez Höfler, ki pravi, da sintagma "dvor s cerkvijo" nedvomno kaže na lastniško cerkev z doto, ki še ni bila povzdignjena v župnijo⁸. Toda sintagmo *curtem illam et ecclesiam ad Gamniz* je potrebno brati ne kot dvor s cerkvijo, temveč kot dvor in cerkev, kar pa seveda odnos med obema spremeni. Nikakršnega dvoma namreč ni, da je cerkev v Kamnici nastala kot lastniška cerkev, vendar sem prepričan, da je konec 11. stoletja že bila župnija in ne "samo" kapela.

Za Kamnico torej predpostavljamo, da ni pravega dvoma o tem, da je tu v zadnji tretjini 11. stoletja obstajala farna cerkev. O obstoju fare priča tudi podatek iz šentpavelske tradicijske knjige iz časa med letoma 1193 in 1220, da je namreč župnik iz Kamnice prepustil samostanu vinograd in vas, ki si jo je lastil po krivici, za kar je od samostana dobil 16 mark odškodnine.⁹ Prav tako dobre rešitve ne vidim v Höflerjevem predlogu, kjer vidi v osebi mariborskega župnika Konrada isto osebo, ki se v zgoraj navedeni šentpavelski listini označuje kot kamniški (brez osebne imena). Zelo nenavadno bi bilo, da bi župnika iz iste župnije samostanci označeval kot kamniškega, medtem ko bi ga štajerski vojvoda imenoval mariborski. Sam vidim v obeh dve osebi, enega v Mariboru in drugega v Kamnici. Slednja je bila gotovo starejša, vendar je Maribor in z njim tudi vloga in položaj mariborskega duhovnika postajal ravno v obravnavanem času z veliko hitrostjo pomembnejši, zaradi česar se je tudi sedež vodilne fare prestavil iz Kamnice v Maribor.

Samo to pa vendarle še ni dovolj za trditev, da je le-ta tudi starejša od mariborske, da je torej neke vrste matična cerkev. Za ta odgovor moramo razrešiti vprašanje morebitne starosti mariborske fare. Od kdaj je mogoče domnevati farno cerkev v Mariboru? Vsekakor je tako, da o kraju z imenom Maribor ne

⁸ Janez Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku* (Ljubljana, 2013), str. 74 (dalje: Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*).

⁹ Med letoma 1193 in 1220 (GZS IV, št. 839); "*plebanus de Gamniz*" (*Gradivo za zgodovino mesta Maribor*, 1. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1975) (dalje: GZM I), št. 30).

moremo govoriti pred nastankom gradu, ki ga zgodovinopisna dejstva ne omogočajo datirati mnogo pred leto 1160.¹⁰ Toda to ne pomeni, da "predmariborska" naselbina, kakršnokoli ime je že nosila, ni mogli imeti cerkve. Nasprotno, obstoj cerkvene stavbe je v visokem srednjem veku že povsem normalno pričakovan v vsaki malo večji vaški skupnosti. Omemba župnika Konrada iz družine plemičev Mariborskih v listini, nastali med letoma 1185 in 1192, in v dokumentu iz leta 1189 je najzgodnejši dokaz za obstoj mariborske župnije.¹¹ Sama cerkev se sicer prvič nato omenja šele v 13. stoletju, ko se najprej navaja kot cerkev, posvečena sv. Tomažu, nato pa kot cerkev sv. Tomaža in sv. Janeza Krstnika.¹² Dejstvo, da je prvi po imenu poznani župnik mariborske fare Konrad iz plemiške rodbine s sedežem na mariborskem gradu, pa seveda jasno podpira trditev, da je bila mariborska fara že takrat, torej že v 80-tih letih 12. stoletja središčna, torej farno središče in najpomembnejša cerkev prostora. Če temu ne bi bilo tako, bi Mariborski svojega človeka gotovo želeli na čelu pomembnejše cerkve. Torej ne more biti dvoma, da je bila najkasneje v zadnji četrtini 12. stoletja mariborska cerkev nadrejena kamniški, ni pa mogoče kar zavreči misli, da je kamniška fara vendarle tista, ki je predstavljala prvotno cerkveno središče in da je bilo le-to predstavljeno na novi sedež šele, ko je Maribor po pomenu (gospodarskem, strateškem in političnem) prerastel Kamnico ter se uveljavil kot središči kraj tega prostora. Vsekakor je nato v poznem srednjem veku kamniški župnik le še vikar mariborskega. Kamniška fara je tako postala "le še ena" od treh cerkva, ki so na prostoru mariborske fare imele status vikariatne cerkve in do katerih je imel patronatske pravice mariborski župnik. To sta ob kamniški cerkvi še cerkev sv. Marjete v Selnici ob Dravi in Šentpeterska cerkev v Malečniku. Prenos središčnega župnijskega sedeža iz Kamnice v Maribor pa se je seveda lahko zgodil šele po nastanku kraja, torej nekje med 1160 in 1180. Če je to sklepanje pravilno, moremo v Konradu Mariborskem videti tudi prvega mariborskega župnika sploh. To bi tudi pomenilo, da je od nastanka novega farnega sedeža pa do njegovega prvega, četudi posrednega pojavljanja v dokumentu minilo relativno malo časa.

Še najverjetnejša hipoteza razvoja cerkvene farne mreže na širšem mariborskem prostoru je, da je potrebno dejansko prvo cerkveno središče iskati v

¹⁰ Tako že Ljudmil Hauptmann, "Mariborske studije", v: *Rad JAZU* 260 (Zagreb, 1938), str. 57–118. Primerjaj tudi: Peter Štih, "K predzgodovini mesta Maribor", *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006), str. 243–260; *Gradivo za zgodovino Maribora. Maribor v 12. stoletju. 850 let prve omembe Maribora*, 39. zvezek, ur. Tone Ravnikar (Maribor, 2014).

¹¹ Med 1185 in 1192: "*Corradus plebanus de Marchburch*" (GZM I, št. 15); 1189, 10. avgust, Gradec: "*Chunradus plebanus de Marchpurch*" (GZM I, št. 21).

¹² 1248, 27. julij, Maribor: "*Marbprk in ecclesia sancti Thome apostoli*" (GZM I, št. 76); 1254, 4. december, Maribor: "*in ecclesia sancti Johannis Baptiste et beati Thome apostoli apud civitatem Marburg*" (GZM I, št. 85). Tudi 1254, 6. december, Maribor (GZM I, št. 86).

Karl Haas: Mesto z juga, okoli 1657, kopija po sliki v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, 1876 (Pokrajinski muzej v Mariboru, inv. št. N. 1556/2)

Kamnici in da se je od tam sedež župnika prestavil v Maribor. To se je najverjetneje zgodilo med letoma 1160 in 1180. V Mariboru (ozirom v predmariborskem naselju) pa moremo povsem mirno predpostaviti obstoj cerkve (kapele), ki je stala že pred letom 1160, morda celo pred letom 1100, in ki je bila zelo verjetno posvečena sv. Janezu Krstniku, pri čemer se nam zdi povsem verjetna teza, ki jo je postavil Janez Höfler, da je namreč prvotno bila cerkev Janeza Krstnika krstilna cerkev starejše fare v Kamnici in da so ob nastanku mesta to prvotno kapelo ali predelali ali opustili in ob njej zgradili novo, na katero pa so prenesli patrocinij, kateremu so dodali še patrocinij apostola Tomaža, ki pa se, ne povsem jasno zakaj, ni obdržal in so ga počasi opustili.¹³ Arheološka izkopavanja in raziskovanja na prostoru Vojašniškega trga in minoritskega samostana, opravljena med letoma 2007 in 2009 ter med 2013 in 2014 pa dodajajo še dodatne podatke. Pri izkopavanju na tleh nekdanjega minoritskega samostana so namreč odkrili temelje starejše, še romanske stavbe, ki jo je mogoče datirati v 11. stoletje in bi se povsem skladala z lego cerkve (domnevne krstne kapele) v predmariborskem vaškem naselju.¹⁴

¹³ Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, str. 76. Edini podatek, ki morda vrže manjšo senco dvoma, je, da je v župniji sv. Marjete v Selnici, na Janževi gori nad Selnico tudi cerkev, posvečena Janezu Krstniku, ki jo Höfler prav tako pogojno obravnava kot krstno kapelo kamniške fare. Da bi bili na relativno majhnem prostoru kar dve krstilni kapeli, ni ravno verjetno, četudi je mogoče.

¹⁴ Branko Vnuk, "Das ehemalige Minoritenkloster in Maribor. Neue Erkenntnisse zur Mittelalterlichen Baugeschichte des Klosters und der Kirche", v: *Bauforschung und Denkmalpflege. Festschrift für Mario Schwarz*, ur. Günther Buchinger, Friedmund Hueber (Wien, 2015), 199ss.

Župniki mariborske župnije v 13. stoletju

Znano dejstvo je, da so prvi trije po imenu poznani župniki v Mariboru iz rodu Mariborsko-Viltuških. To so bili Konrad II. (c. 1185–1215) in Konrad III. (1229–1249) ter Alberon (1273–1292).¹⁵

Konrad I. je bil sin Henrika in Kunigunde ter je imel še brata Ulrika in Gotfrida. Konrad se kot mariborski župnik omeni med pričami v listini, s katero je štajerski vojvoda Otokar IV. podelil jurkloštrski kartuziji vas Grahovše pri Laškem.¹⁶ Prva natančno datirana omemba župnika Konrada je iz 10. avgusta 1189, ko se ponovno nahaja v spremstvu štajerskega vojvode Otokarja IV. in priča v listini, s katero je vojvoda vrnil nekatere posesti, ki jih je samostanu izročil njegov oče, mejni grof Otokar III.¹⁷ Nato je župnik Konrad odpotoval na salzburško k svojemu metropolitu, nadškofu Adalbertu. Tu je ostal do konca leta ter se naslednje leto, 1190, v spremstvu nadškofa vrnil na južno stran Alp, kjer ga najdemo kot pričo v salzburški listini, izdani v Brežah¹⁸. Obe listini izstopata z nenavadnim dejstvom; v obeh namreč Konrad ni eksplicitno označen kot župnik, temveč le s predikatom "iz Maribora", vendar listina iz Brež dokazuje, da imamo dejansko opravka z mariborskim župnikom Konradom in ne s sorodnikom istega imena. V njej je namreč v seznamu prič za salzburškim proštom, več arhidiakoni in Volfkerjem, proštom avguštinskega samostana v Zell am Seeju, naveden tudi *Cunradus de Marpurc cum aliis capellanis domini archiepiscopi*, kar pomeni, da je naštet skupaj z ostalimi (neimenovanimi) župniki (v tem primeru je oznako *capellanus* potrebno brati smiselno kot župnik). Med vsemi je celo edini omenjen z imenom, kar bi lahko razlagali s posebnim položajem, ki ga je imel med zbranimi duhovniki. Vsekakor pa ta zapis dokazuje, da kljub temu da Konrad dvakrat ni označen kot župnik, to nedvomno je in da ni dvoma v umeščanju Konrada tako v družino Mariborskih kot na položaj mariborskega župnika. Zanimivo je, da tudi v naslednji listini, v kateri najdemo Konrada, le-ta ni označen kot župnik, temveč ga najdemo označenega le z imenom in krajem. To je

¹⁵ Primerjaj: Mlinarič, "Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru do jožefinske dobe", str. 453.

¹⁶ GZM I, št. 15. Primerjaj *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, I. Band, ur. Joseph v. Zahn (Graz, 1875), št. 653, str. 634 (dalje: StUB I). Zahn datira listino okoli 1185, kar prevzame tudi Norbert Weiss v *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter* (Graz, 2002), dodana je zbirka listin na CD-romu (dalje: Weiss, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter*), medtem ko se je Jože Mlinarič v izdaji mariborskih listin odločil slediti Francu Kosu (GZS IV, št. 716, 362), ki datira listino v čas med 1185 in 1192.

¹⁷ 1189, 10. avgust, Gradec (GZM I, št. 21).

¹⁸ 1189, Salzburg (GZM I, št. 22); in 1190, Breže (GZM I, št. 23). Nekoliko drugače je z listino iz leta 1189. Konrad namreč v tej listini nastopa na sredini, ali kot zadnji med cerkvenimi pričami ali kot prvi med laičnimi pričami in ne moremo biti povsem gotovi o njegovem položaju. Pri tem nam na misel pride tudi Konrad iz Maribora, ki nedvomno ni bil duhovnik, je pa prav tako nastopal v salzburški listini kot priča in to na zelo neuglednem mestu (1227, pred 24. septembrom, Traismauer (GZM I, št. 59)).

dokument, nastal okoli leta 1194, ki ga je izdal pasavski škof Volfker¹⁹ in s katerim je potrdil zamenjavo posesti z avstrijskim vojvodo Leopoldom.²⁰ Tudi tu je Konrad označen le kot Konrad iz Maribora vendar je naveden med cerkvenimi pričami, laične pa so od njih eksplicitno ločene. Ali ima ta nedoslednost globlji pomen, ni mogoče trditi. Vsekakor pa je "naš" Konrad v sklopu že večkrat obravnavanih šentpavelskih listin iz konca 12. ali začetka 13. stoletja ponovno označen kot mariborski župnik.²¹

Še prav posebej povedna je listina iz leta 1214. Pred tem letom je očitno prišlo do spora med šentpavelskim samostanom in njegovim opatom na eni strani ter župnikom iz Hoč na drugi strani v zvezi z jurisdikcijo nad cerkvijo sv. Lovrenca na Pohorju. Do spora je prišlo, ker je samostan štel cerkev kot svojo, saj je bila postavljena na tleh, ki so bila podarjena samostanu, po drugi strani pa se je hoški župnik kot zastopnik oglejskega patriarha, ki je cerkveno posest južno od Drave seveda obravnaval kot pripadajočo oglejski jurisdikciji, za nadzor ter dohodke te cerkve seveda potegoval oziroma jih štel kot njemu pripadajoče. Kot razsodnika med sprtima stranema je patriarh najprej imenoval mariborskega župnika, ki pa je bil neuspešen. Zaradi tega sta se obe strani zedinili, da kot razsodnike imenujejo dobroveškega prošta, libeliškega župnika, slovenjgraškega župnika, žičkega priorja, radgonskega župnika, župnika iz Gornjega Grada in Konrada iz Šent Pavla. Ti so uspeli razrešiti spor tako, da je Šentpavel obdržal lovrenško cerkev, je pa v zameno samostan župniku odstopil dohodke ene marke. Patriarh pa je nato hoškemu župniku prepustil dohodke ene marke v Bezeni pri Rušah. Razen samega izida spora, ki je, sploh kar se tiče šentpavelskih posesti v in okoli Maribora, pomemben sam po sebi, listina razkriva še več. Listino sta namreč izstavila brata, Konrad mariborski župnik in Ulrik Viltuški, in, kot smo to nakazali v poglavju o plemiških rodbinah v in okoli Maribora na prelomu 12. v 13. stoletje,²² je interes obeh bratov verjetno večplasten. Po eni strani je bila viltuška veja družine s posestjo na Viltušu fevdnik šentpavelskega samostana, po drugi strani pa vemo, da je bil leta 1229 v Hočah župnik Konrad Mariborski. V njem, tudi zaradi časovnega razpona, ne moremo videti mariborskega župnika, ki bi se iz povsem nejasnega razloga na stare dni prestavil v Hoče, temveč v njem vidimo Konrada Mariborskega, sina Gotfrida I., ki je od leta 1243 deloval kot mariborski župnik. Ali je mogoče predpostaviti, da je bil Konrad III. kot mlad postavljen za župnika v Hočah? Ker gre za zelo ugledno faro, bi bilo to ob verjetno precejšnji mladosti

¹⁹ Kot zanimivost opozorimo, da je to isti Volfker, ki je bil leta 1190 še prošt v Zell am Seeju in je pričal v isti listini izdani v Brežah kot Konrad.

²⁰ Okoli leta 1194 (GZM I, št. 36).

²¹ 1193–1220: "*Cbunr(adus) plebanus*" (GZM I, št. 34).

²² Glej: Tone Ravnikar, "Maribor v 13. stoletju. 1. del: plemstvo v Mariboru in njegovi okolici na prelomu 12. v 13. stoletje", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), str. 41–66.

slednjega zelo nenavadno, ne pa nemogoče. Vloga družine Mariborsko-Viltuških je bila vsekakor mnogo raznovrstnejša in vpliv večji, kot se je to predpostavljalo v starejši literaturi, ki je v Mariborskih videla zgolj lokalno aktivno družino.²³ Misel, da je bil v letu 1214 Konrad III. že župnik v Hočah, bi razložila tako, zakaj je bil interes obeh bratov tako velik, da sta se vmešala, kot tudi zakaj je bilo prvotno posredovanje župnika Konrada Mariborskega brez rezultata. Gotovo ga šentpavelska stran ni mogla videti kot nevtralnega v sporu, čeprav je bila družina na Viltušu v službi samostana kot vazalnega gospoda.

Glede na zelo majhno okno med zadnjo omembo prvega (1229) in prvo omembo drugega (1243) župnika Konrada je bilo mogoče predpostaviti, da sta si stric in nečak sledila eden za drugim, vendar pa ni mogoče povsem spregledati Viljema, duhovnika v Mariboru, ki je nastopal kot eden od razsodnikov v sporu med gornjegrajsko opatijo in žičkim samostanom zaradi desetnin. V tem sporu je Viljem zastopal skupaj z bratom Konradom iz minoritskega samostana v Mariboru žičkega priorja, medtem ko sta Konrad dekan na savinjskem in Henrik, duhovnik v Šmarjah zastopala Gornjegrajskega opata²⁴. Za Viljema ter za Henrika je v dokumentu uporabljen isti naziv, *sacerdos* – duhovnik, kar pomeni, da sta bila v očeh sestavljavcev listine enakovredna. Henrik je po večinski sprejetem, četudi ne povsem potrjenem prepričanju, prvi po imenu znani vikar v Šmarju pri Jelšah.²⁵ Se pravi, da je moral sorodno pozicijo zasedati tudi Viljem. Tako je splošno sprejeto gledanje, da moremo v Viljemu videti enega od duhovnih pomočnikov, kaplana mariborskega župnika.²⁶ Bi pa morda lahko vendarle videli v Viljemu kar mariborskega župnika in tako zapolnili sicer ne veliko praznino med obema Konradoma. Ta misel temelji na predpostavki, da bi bil težko kot razsodnik v tako pomembnem sporu imenovan nekdo, ki je dosegel zgolj naziv kaplana. Vloga, ki jo Viljem odigra, presega kompetence kaplana. V vsakem primeru pa je takšna razlaga lahko razumljena le kot hipoteza, saj se Viljem omeni le v tej listini in ga v gradivu ne najdemo več.

V vsakem primeru pa od začetka 40-ih let 13. stoletja najdemo na mestu mariborskega župnika ponovno Konrada iz družine plemičev Mariborskih. Ta je prvič v virih izpričan za leto 1243, ko skupaj s svojim bratom Gotfridom II. pečati listino, s katero je Friderik s pridevkom *Monachus* (iz Maribora) skupaj z ženo Adelajdo podelil po smrti žičkemu samostanu dva vinograda, enega na Grajskem griču (*in Monte castris sitam*) in enega na šentpavelski posesti.

²³ V naslednji generaciji rodbine Mariborskih je Gotfrid II. Mariborski v 50. letih 13. stoletja imel celo naslov štajerskega deželnega sodnika. Več o tem: Martin Bele, "Štajerske deželne službe pred letom 1311", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 3 (2018), str. 647–648 (dalje: Bele, "Štajerske deželne službe pred letom 1311").

²⁴ 1236 (GZM I, št. 66).

²⁵ Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, str. 357.

²⁶ Mlinarič, "Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru do jožefinske dobe", str. 453.

Za to, da je bilo volilo lahko izvedeno, je moral dati svoj pristanek vetrinjski opat Herbrand (kar morda nakazuje, da sta bila Friderik in Adelajda vetrinjska podložnika).²⁷ Med pričami pa je našeta tudi vrsta mariborskih uradnikov ter meščanov, zaradi česar se bomo k njej vrnili ob obravnavanju meščanov. Na tem mestu naj samo opozorimo, da se med pričami najde tudi desetinski uradnik Markvard,²⁸ meščan David, neki uradnik *Waizen*, za katerega pa ni jasno v čigavi službi je bil, nato pa tudi učitelj Ulrik in kirurg Volfram (*Wolframus chirurgus*). Konrada najdemo leta 1247 v Brežah, kjer se nahaja v spremstvu svojega gospoda, salzburškega nadškofa Filipa (Spanheimskega).²⁹ Že ob prvi omembi smo videli, da je bil Konrad visoko spoštovan, saj je bil tituliran kot *venerabilis*, torej kot častitljivi. Enako ga označijo tudi leta 1249, ko v listini Henrika Rogaškega v korist studeniškega samostana, ki ga je ustanovila njegova sestra Zofija Rogaška, pečati v imenu mladih iz Viltuša, ki (zaradi mladoletnosti) še niso imeli svojih pečatov.³⁰ V teh mladih iz Viltuša moremo domnevati Alberta II. in Henrika III., ki sta bila otroka Henrika II. iz Maribora/Viltuša in ob izdaji listine že pokojne Gertrude Rogaške (sestre Zofije in Henrika), ter sta bila kot nečaka dolžna dati svoje soglasje k podelitvam posesti samostanu. Zanimivo je, da ni bilo prisotnega Getrudinega moža, Henrika II. iz Viltuša, ki je bil takrat še vedno živ. Domnevati smemo, da za to odsotnostjo ne leži kakšen spor, temveč da je bil odsoten iz drugih razlogov. Ne nazadnje si 25. maja leta 126 Zofija želi še enkrat zagotoviti, da njena ustanovitev ne bo ogrožena in v novi listini še enkrat ponovi vse svoje dajatve samostanu, k čemur daje svoj pristanek, poleg brata Henrika, sestre Rikarde in Rikardinega sina Otona Kunšperškega tudi Zofijin svak (*nepotis mei*), Henrik Viltuških.³¹

Vsekakor je sredina 13. stoletja ne samo čas župnika Konrada, ki je bil visoko cenjena oseba, temveč je to tudi čas, ko je družina Mariborsko-Viltuških dosegla enega od svojih vrhuncev. Konradov brat in glava družine, o čemer priča pogostost pojavljanja v listinah, Gotfrid II. Mariborski je postal v času štajerskega vojvode Bele IV., madžarskega kralja, deželni sodnik, opravljal je torej eno najpomembnejših služb v vojvodini.³²

²⁷ 1243: "*Chunradi venerabilis de Marchpurch plebanus*" (GZM I, št. 69).

²⁸ Markvarda decimatorja lahko srečamo v večih listinah od začetka stoletja dalje (GZM I, št. 43, 63, 79, 80). Bil je meščan, ki je imel sina Gotšalka krznarja; leta 1250 pa je enkrat označen še kot oficial, se pravi uradnik, enkrat pa le še kot meščan.

²⁹ 1247, 3. marec, Breže (GZM I, št. 74).

³⁰ 1249, 13. april, Pruj (GZM I, št. 77). Podrobno o tej listini in njenem velikem pomenu za zgodovino studeniškega samostana glej: Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan ok. 1245–1782* (Celje, 2005), str. 21s (dalje: Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*).

³¹ 1263, 25. maj (*Gradio za zgodovino mesta Maribor*, 2. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1976), št. 13 (dalje: GZM II)). Tudi Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. 24.

³² 1254, 10. september: "*Gotfridi de Marbpurch iudicis provincialis*" (GZM I, št. 83 in 84). Glej tudi: Bele, "Štajerske deželne službe pred letom 1311".

V Mariboru lahko istočasno zasledimo prve nedvomne omembe farne cerkve, ki se omenja leta 1248 kot *ecclesia sancti Thome apostoli*, leta 1254 pa kot *ecclesia sancti Johannis Baptiste et beati Thome apostoli*, obakrat pa kot ležeča *apud Marhpurkb foro* oziroma *apud civitatem Marburg*.³³ Leta 1249 pa izvemo tudi, da je najverjetneje na pokopališču ob cerkvi stala tudi kostnica – pokopališka kapela.³⁴ Tako cerkev kot kostnica sta označeni kot ležeči ob oz. zunaj mesta. To ni niti presenetljivo niti kaj nenavadnega. Župne cerkve so praviloma stale zunaj mest. Takšnih primerov je kar nekaj, spomnimo se le na Ljubljano in na farno cerkev sv. Petra. Ta podatek nam pomaga prepoznati velikost prvotnega mariborskega mesta. Bilo je precej manjše kot je bil sicer kasnejši srednjeveški Maribor. Predel okoli cerkve je bil šele v naslednji fazi (verjetno v drugi polovici 13. stoletja³⁵) inkorporiran v mesto in obdan z obzidjem. Glede na to, da je leta 1254 cerkev še označena kot ležeča zunaj mesta ter da je leta iz leta 1271 ohranjen najstarejši pečat Maribora, na katerem je že upodobljeno mestno obzidje, se gradnja le-tega datira v čas tretje četrtine 13. stoletja.³⁶ Iz zapisanega izhaja tudi povsem logična razlaga dejstva, da je bil severozahodni del Maribora še daleč v novi vek skoraj neposeljen oziroma rezerviran pretežno za vrtove in njive mariborskih meščanov.³⁷

Naslednji znani mariborski župnik je Alberon, ki je deloval med letoma 1273 in 1289. Tudi on je bil iz rodbine Mariborskih, kar pomeni, da so prvi trije po imenu znani mariborski župniki iz iste, "domače", plemiške družine. Alberon je znan po tem, da poleg graškega župnika ni upošteval posledic interdikta, ki ga je salzburški nadškof, iz nam sicer neznanih razlogov, izrekel nad pokrajini vojvode Albrehta I. Oba duhovnika sta bila obtožena, da navkljub škofovi prepovedi še nadalje opravljata bogoslužje. Zato je papež Nikolaj IV. naročil škofu Reimbotonu in arhidiakonu v Eichstädtu, naj raziščeta pritožbo proti obema župnikoma.³⁸ V primeru interdikta so namreč smeli opravljati bogoslužje v svojih cerkvah le nekateri redovi, vendar le neslovesno bogoslužje in brez povabila z zvonjenjem ter ob izpustitvi tistih, zaradi katerih je bil interdikt izrečen. V Mariboru so torej smeli opravljati bogoslužje le manjši bratje v svoji samostanski cerkvi, vendar le zase, ne pa za javnost, ker so sodili k redu, ki takega privilegija ni imel. Kako se je glasila razsodba obeh razsodnikov iz Eichstäda žal ne vemo, saj se je ohranila le papeževa listina, ne pa tudi odgo-

³³ 1248, 27. julij, Maribor (GZM I, št. 76); in 1254, 4. december, Maribor (GZM I, št. 85).

³⁴ 1249, Maribor: "*apud Marpurch in carnario*" (GZM I, št. 78).

³⁵ Primerjaj: Weiss, *Das Städtewesen der ebemaligen Untersteiermark im Mittelalter*, str. 29s.

³⁶ Božo Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem* (Ljubljana, 1988), str. 146; Weiss, *Das Städtewesen der ebemaligen Untersteiermark im Mittelalter*, str. 47.

³⁷ Jože Mlinarič, "Historično-topografski oris neposredne okolice srednjeveškega Maribora I.", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 71=Nv36, št. 3 (2000), str. 353.

³⁸ 1289, 23. avgust, Rieti (GZM II, št. 65).

vor. V Alberonovem času se pojavi ime mariborskega učitelja Henrika, ki je bil je verjetno učitelj na župnijski latinski šoli ter se je v tej službi nahajal v Mariboru vse do konca stoletja.³⁹ Naslednja dva župnika sta kasneje dosegla visoko cerkveno službo, postala sta namreč sekovska škofa. Ulrik iz rodbine Paldau, vitezov Wildonijcev oziroma Kuenringov, se 1290 omenja kot ptujski župnik in hkrati salzburški vicedom v Lipnici, leta 1295 pa kot mariborski župnik in obenem vicedom in arhidiakon v Spodnji marki.⁴⁰ V letu 1296 izvemo tudi ime enega od njegovih kaplanov. V Čedadu spisani listini se namreč med razsodniki menja tudi neki *Quonco capellario de Marpurch*.⁴¹ Nenavaden zapis imena je nastal izpod peresa čedajskega pisarja, ki nemških imen očitno ni bil vajen in je najbrž po svoje zapisal ime Kuno (*Chuno*), pomanjševalnico imena Konrad. V letu 1297 je Ulrik dosegel čast sekovskega škofa in je škofovsko službo opravljal do leta 1308.⁴² Ulrikov naslednik je bil, kot kaže, kratek čas neki Boton, ki se pojavi le enkrat, in sicer v listini, s katero zaključijo razsodbo, uperjeno proti vitezu Veitu iz Bresternice, in v kateri so ga sodili zaradi domnevnih zločinov in prestopkov ter verskih odklonov.⁴³ Njegov naslednik z imenom Wocho pa po vsej verjetnosti ni bil plemiškega rodu. Mariborski župnik je bil kar petnajst let (1302–1315), v pomoč sta mu bila kaplana Heidenreich in Ožbalt, nakar je v letih 1317–1334 upravljal sekovsko škofijo.⁴⁴

Poglavje o mariborski župniji v 13. stoletju je tako mogoče zaključiti, da je bila župnija od svoje verjetne preselitve iz starega župnijskega središča v Kamnici ustanova, nad katero so bedeli mariborski plemiči, ki so očitno povsem sistematično vedno znova za župnika uspeli nastavljati svojega človeka. To izpričuje lokalno absolutno premoč te družine, ki je bila prepletena ter tesno sorodstveno povezana z vsemi okoliškimi plemiškimi družinami. Izpričuje pa tudi velik interes za mesto, dogajanje v mestu in predvsem prizadevanje za to, da obdržijo čim več niti odločanja v mestu v svojih rokah. Pred-mariborsko naselje, ležeče ob Dravi na mestu današnjega Vojašniškega trga, pa je kot kaže tudi imelo svojo kapelo (gotovo podrejeno kamniški pražupniji), ki pa je bila v začetku 13. stoletja že v slabem stanju in so jo meščani porabili pri ustanovitvi minoritskega samostana. 13. stoletje je čas, ko Maribor dobi v svoje roke vedno

³⁹ 1288, 26. september, Maribor: "*magistro Haeinrico Marpurg scolastico*" (GZM II, št. 62); 1295, 12. marec, Maribor: "*Heinreich der schulmaister*" (GZM II, št. 78). Prim. Weiss, *Das Städtewesen der ebemaligen Untersteiermark im Mittelalter*, str. 189.

⁴⁰ 1295, 15. januar, Admont (GZM II, št. 77).

⁴¹ *Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270–1405*, ur. Božo Otorepec (Ljubljana, 1995), št. 183, str. 56.

⁴² Karl Amon, *Die Bischöfe von Graz-Seckau 1218–1968* (Graz–Wien–Köln, 1969) (dalje: Amon, *Die Bischöfe von Graz-Seckau*), str. 61; Mlinarič, *Mariborska župnija*, str. 238.

⁴³ GZM II, št. 91: na hrbtni strani listine iz 2. maja 1300, Maribor, kjer je dodan zapis datiran z 23. avgustom 1300, Lipnica in kjer je naveden "*Botone plebano in Marpurcha*".

⁴⁴ Amon, *Die Bischöfe von Graz-Seckau*, str. 70; Mlinarič, *Mariborska župnija*, str. 238–239.

Nekdanji minoritski samostan in minoritska cerkev (fotografija z Vojašniškega trga, 1970) (Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Zavod za urbanizem Maribor, Te 52-Vojašniški trg 2)

več vzvodov oblasti, poleg sodnika deluje konec stoletja v mestu že mestni svet oz., kot ga viri imenujejo, prisežniki, ki zastopajo mestni komun. K tem vprašanjem se bomo še vrnili, v tem poglavju pa ostajamo pri pregledu dogajanja v cerkvenih institucijah.

Minoritski samostan

Poleg farne cerkve je gotovo najpomembnejša cerkvena institucija, ki je delovala v mestu, že omenjeni minoritski samostan. Ta je do konca srednjeveškega časa ostal, poleg špitala, ustanovljenega v 14. stoletju, edina samostanska institucija v mestu. Kljub temu bomo v tej razpravi priključili še eno monastično institucijo, ki je sicer ležala zunaj srednjeveškega mesta, danes pa temu ni (ne bi bilo) več tako, to je komenda v Melju.

Zaradi pomanjkanja zgodovinskih virov nam leto prihoda manjših bratov v Maribor ni poznano. Povečini so se zgodovinarji odločili za čas okoli leta 1250 predvsem na osnovi dveh nedatiranih listin iz okoli leta 1280, ki so jih

napačno datirali v čas okoli 1250.⁴⁵ Prvi zgodovinski vir, ki nam priča o obstoju samostana manjših bratov v obdravskem mestu, je dokument, nastanek katerega datiramo v leto 1273 ali 1274, ki pa nam priča, da so se tedaj bratje v kraju že močno zasidrali. Ker so manjši bratje bili v sosednjih mestih (v Gradcu in v Celju) naseljeni gotovo že nekaj let pred 1240, smemo nastanek mariborskega samostana postaviti v čas okoli leta 1250. V prvi listini, v kateri se pojavijo mariborski manjši bratje, kasneje minoriti, izvemo, da je vdova po Ulriku II. Mariborskem, Gertruda⁴⁶ (ki je ne smemo mešati z Gertrudo, ženo Henrika II. Mariborsko-Viltuškega, ki je umrla že pred sredo aprila 1249),⁴⁷ podelila mariborskim minoritom posest, ki jo je dobila od vdove po Leutoldu, imenovanem Magerkrut.⁴⁸ V zameno so morali manjši bratje za njo, njenega moža ter njene otroke in starše opravljati po tri maše letno. Iz dikcije listine izhaja, da je samostan v Mariboru ne samo že deloval, temveč je bil že povsem vpet v ritem mesta, kar seveda povsem pritrjuje mnenju, da je začel delovati okoli leta 1250. Med pričami tega dejanja se našteva tudi nekega Volfharda, enega izmed manjših bratov, ki je prvi po imenu znani manjši brat, ki je rezidiral v Mariboru. Poleg njega najdemo naštete tudi meščane Ota, Leopolda, Eberharda in Henrika *Vsnarius*a. Prisotnost štirih meščanov v sicer plemiški listini izpričuje, kako visoko so ti kotirali v zadnji četrtini 13. stoletja.

Kot rečeno, dve nedatirani listini, ki sta bili včasih napačno datirani v čas okoli 1250, vendar je analiza pokazala, da ju je potrebno postaviti čas okoli 1280 leta, tisti, ki sta se šteli za najstarejši, vezani na samostan. Četudi danes vemo, da temu ni tako, je njun pomen še vedno velik. Pri teh dveh listinah gre pravzaprav za dva testamenta, ki sta ju zapustila Vulfink, verjetno iz Maribora, in neki *Walter Dens*.⁴⁹ Sploh prvi testament je za zgodovino Maribora zelo zanimiv. Vulfink namreč v njem svoje premoženje razdeli tako, da poplača nekatere dolgove, voli 4 marke in pol denaričev nekemu Wulfhartu, mariborskemu meščanu, s katerimi plača letno mašo za svojo in ženino dušo (iz dikcije listine izhaja, da par ni imel otrok ter da je bila žena v času nastanka volila že pokojna). Polega tega pa zapusti eno marko denaričev za gradnjo mariborske župnije, manjšim bratom v Mariboru pa zapušča za gradnjo oltarja v cerkvi po dve vedri vina letno. Listino potrdijo samostanski *guardian* brat Arnold ter brat H., ki je

⁴⁵ Primerjaj: Jože Mlinarič, "Minoritski samostan v Mariboru. 13. stoletje–1814", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 54=NV19, št. 1–2 (1983), str. 59 (dalje: Mlinarič, "Minoritski samostan v Mariboru").

⁴⁶ Kot nenatančen je potrebno zavreči podatek, da se je predstavnik(ca) družine mariborskih pojavil(a) kot dobrotnik samostana šele leta 1370, kot to namiguje Jože Mlinarič (Mlinarič, "Minoritski samostan v Mariboru", str. 61).

⁴⁷ Glej: Martin Bele, "Viltuška veja gospodov Mariborskih pred letom 1311", *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino* 68, št. 1 (2020), str. 15 (genealoška tabela).

⁴⁸ 1273, junij – 1274, Maribor (GZM II, št. 28).

⁴⁹ C. 1280 (GZM II, št. 49) in c. 1280 (GZM II, št. 50).

Nekdanji minoritski samostan (fotografija z Lenta, 1970) (PAM, fond Zavod za urbanizem Maribor, Te 52-Vojašniški trg 2)

bil točaj v samostanu, poleg njiju pa še meščan Wolfhart skupaj z istoimenskim sinom⁵⁰ ter brata Gotfrid in Ulrik *de Gawatscha* oz. drugič *de Gawascha*. Slednja smemo z določeno rezervo locirati na dvor na Kozjaku. Manjši plemiči, poimenovani po Kozjaku, se namreč nato omenjajo vse do 14. stoletja, leta 1339 pa je v razsodbi spora med mariborsko-viltušskimi sorodniki na dveh mestih omenjen *der at hof dacz Gauatsch*.⁵¹ O dogodkih, vezanih na usodo minoritskega samostana, za 13. stoletje ni več podatkov. Mnogo več jih je v naslednjih stoletjih.

⁵⁰ Omenjenga Wolfharda lahko verjetno poistovetimo s trgovcem Wolfhartom s pridevnikom *Choczarius*, ki je leta 1313 podelil za večno luč v kapeli sv. Katarine v samostanski cerkvi za dušni blagor svoje žene Diemute pol talenta in 3 denariče letnih dohodkov (*Gradivo za zgodovino mesta Maribor*, 3. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1977) (dalje: GZM III), št. 25: 1313, 25. marec). Če je torej verjetno v očetu in sinu videti mariborske trgovce, je seveda lažje razumeti Wolfhartov angažma in očitno zelo visok status, ki ga je imel v očeh sodobnikov.

⁵¹ 1339, 24. april, Maribor (*Gradivo za zgodovino mesta Maribor*, 4. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1978) (dalje: GZM IV), št. 8). Primerjaj tudi Pavle Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, A–M (Maribor, 1986), str. 370.

Komenda v Melju

Prej omenjeni "drugi mariborski samostan", se pravi komenda v Melju, pa je bila najverjetneje ustanova meljskih viteзов, o čemer smo razpravljali v poglavju o mariborskem plemstvu na prelomu z 12. v 13. stoletje in se na tem mestu ne bomo ponavljali. Poudarimo le, da smemo v meljski komendi gledati ustanovo gospodov Meljskih, ki so svojo posest izročili za ustanovitev duhovne ustanove; pri tem pa nam niso znani nagibi, ki so jih vodili, da so zemljo izročili prav temu redu. Vsekakor imamo opravka z relativno majhno postojanko, na kateri se je nahajalo vedno skromno število menihov in verjetno je tudi temu moč pripisati dejstvo, da se v virih meljska komenda omenja relativno redko. Po prvi omembi iz leta 1271 se nato ponovno v dokumentu komenda omenja leta 1282, ko sta Bertold s Pabensteina (južno od Ptuja) z ženo Dimudo in Henrik, imenovan Hayde (s Hajdine?), z ženo Zofijo podelila mariborskemu meščanu Rudolfu in njegovi ženi Greti ter dedičem v fevd osem kmetij, deset veder gornine in mlin ter posest v Poljčanah z vsemi pripadajočimi pravicami. Listino so pečatili s pečati majšperškega plemiča Hertvika, *Amelrica Spete* iz Limbuša ter pečatom mesta Maribor, pričali pa so ptujski župnik Jakob in na drugem mestu brat *Marquardo, tunc commendatore in Melnich* in nato še vrsta pripadnikov nižjega plemstva in nekaj mariborskih meščanov.⁵² Med laičnimi pričami sta tudi ptujski sodnik *Wecherlin* in mariborski sodnik Markvard. Njegova prisotnost in sicer velik angažma mesta pri tem volilu, ki se mesta sicer na prvi pogled ne tiče zelo, je dejstvo, da je bil prejemnik volila mariborski meščan Rudolf, brat sodnika Markvarda, ki je imel sina, ki ga je poimenoval po svojem bratu, Rudolf. Brata kasneje srečamo v vlogi mariborskega sodnika,⁵³ v kateri je, kot kaže, neposredno nasledil svojega brata Markvarda.

Komendo v Melju se da v 13. stoletju v virih zaslediti le še dvakrat. Leta 1288 in leta 1298, ko se najprej v zgoraj obravnavani listini Elizabete, vdove po sinu mariborskega mestnega sodnika, med pričami na prvem mestu nahaja brat Nudung, komtur, torej upravitelj komende v Melju.⁵⁴ Leta 1298 maribor-

⁵² 1282 (GZM II, št. 54).

⁵³ Npr.: 1288, 26. september: "*Rudolfo Marpurge iudice*" (GZM II, št. 62); 1290, 9. januar, Maribor: "*wir bayde richter von Marchpurch Leupold Wackezil vnd Rudolf*" (GZM II, št. 66). Da nimamo opravka s sinom Rudolfom, temveč z Markvardovim bratom, dokazuje prva navedena listina, v kateri je Elizabeta, vdova po Rudolfu, sinu mariborskega sodnika Markvarda, podelila reinski cisterci prihodke od svojih vinogradov. Markvardov sin Rudolf je bil torej leta 1288 že pokojni, kar pomeni, da je Rudolf iz leta 1290 lahko le Markvardov brat. Tako tudi: Jože Mlinarič, "Mariborski mestni sodniki v srednjem veku", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 54=Nv19, št. 1–2 (1983), str. 38 (dalje: Mlinarič, "Mariborski mestni sodniki v srednjem veku").

⁵⁴ "*bruder Nudung der commendewer von Melnich*": Nudung se kot komtur meljske komende pojavi ponovno leta 1302, ko je prvi med pričami ob sklenitvi poročne pogodbe med Vovbrškimi in Goriškimi grofi (*Celjska knjiga listin*, I. zvezek, ur. Dušan Kos (Celje, 1996), št. 68, str. 88).

ski mestni sodnik Rudolf skupaj z ženo Elizabeto Arnoldu, komturju malteške komende v Melju, proda posesti za dve marki in deset denaričev.⁵⁵ V oči pade dejstvo, da so vse tri listine iz zadnjega četrta stoletja 13. stoletja, ki se navezujejo tako ali drugače na meljsko komendo, vezane na dejavnost silno znamenite mariborske meščanske družine, iz katere je izšla vrsta mestnih sodnikov (Markvard, Rudolf in Rudolfov sin Merhel). Četudi ni mogoče z gotovostjo definirati povezave med komendo in meščansko družino, je le-ta brez dvoma obstajala. Gotovo je vtis, da je sodnikova družina eden glavnih dobrotnikov samostana, točen.

Mariborske upravne in gospodarske stavbe (dvori) različnih cerkvenih institucij

Razmišljanje o preteklosti (in sedanjosti) Maribora pa seveda ne more mimo dejstva, da mesto leži sredi vinorodnih gor. To dejstvo je ob tem, da je lega Maribora tudi sicer prometno izredno dobro strateško izbrana,⁵⁶ rezultiralo, med ostalim, tudi v tem, da so mnoge cerkvene institucije s Koroške in Štajerske iskale v mestu in njegovi okolici možnosti za pridobitev (v prvi vrsti vinorodnih) posesti. Posledično so v Mariboru (ali njegovi neposredni okolici) posedovale tudi svoje upravne in gospodarske stavbe, dvore ter posredno ali tudi neposredno vplivale na življenje v mestu. Tako izvemo, da so v 15. stoletju, ko je bil sestavljen popis za odmero zemljiškega davka od nepremičnin v mestu in iz katerega razberemo, da je bilo mesto organizacijsko razdeljeno na štiri četrti, stali v prvi četrti Žički dvor in dvor Admonta ter hiši gospodov Ivniških in Grabenskih, v drugi četrti dvor Šentpavelskega samostana, gospodov Rechpergov in gospodov Rajhenburških (posest pa sta meli tudi družini gospodov Grabenskih in Humberških), v tretji so imeli svojo posest Humberški, v četrti pa so stali dvori Vetrinja, Salzburške nadškofije ter Meljski dvor, hiši pa sta imeli tudi družini Lindeških in Ivniških⁵⁷. V Mariboru je tako bilo pet dvorov, torej gospodarskih in upravnih središč, različnih cerkvenih institucij, štiri samostani in nadškofije. Temu seznamu pa lahko dodamo vsaj še hišo škofije Krka, o kateri

⁵⁵ 1298, 20. februar, Maribor (GZM II, št. 83).

⁵⁶ Primerjaj: Miha Kosi, *Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem* (Ljubljana 1998), str. 207ss.

⁵⁷ *Gradivo za zgodovino Maribora. Dokumenti iz Mariborske mestne knjige. 2. 13. stoletje–1676*, 14. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1988) (dalje: GZM XIV), str. 33–39). Primerjaj tudi: Jože Mlinarič, "Maribor od začetkov do sredine 18. stoletja", v: *Maribor skozi stoletja. Razprave I* (Maribor, 1991), str. 163.

govori listina iz leta 1341,⁵⁸ svojega upravnika pa je imela tudi reinska cisterca, ki je bival na dvoru *dacz Marpurch*⁵⁹, se pravi pri Mariboru. Vsekakor ne bi bilo točno domnevati, da so vsi ti upravni dvori nastali že v 13. stoletju, za nekaj njih pa to nedvomno vemo.

Dvor v lasti samostana Rein

Prvo omembo hiše v lasti samostana Rein poznamo iz leta 1316. Tega leta je namreč kralj Friderik prepovedal mariborskemu mestnemu sodniku, mestnemu svetu in meščanom (*iudici, iuratis et univesis civibus in Marichburga*), da terjajo dajatve od hiše (*de domo sua*) reinskega samostana, ki jo imajo za potrebe vzdrževanja svojih vinogradov. Opat Adalbert in samostan pa zaradi tega tudi ne smeta biti prikrajšana za svoje siceršnje in običajne pravice v mestu.⁶⁰ Iz dikcije je razvidno, da smemo obstoj samostanskega dvora v mestu domnevati že vsaj od konca 13. stoletja. Na mestu je misel Jožeta Mlinariča, da moremo v osebi Henrika, reinskega služabnika, ki leta 1300 kupuje od Veita Bresterniškega vinograd pri Brestanici, videti morebitnega samostanskega upravitelja posesti. Isti se leta 1318 omenja kot viničar, ki reinskim menihom pokloni hišo in svoje premoženje, kar je potrdil in se svojim morebitnim pravicam odrekel Henrikov nečak Jakob.⁶¹ Dvor reinskega samostana pa je moral biti v začetku relativno majhen in nepraktičen, saj so menihi skladiščili svoje vino v kleti vetrijskega dvorca, za kar so tudi plačevali slednjemu zakup.⁶²

Posesti admontskega samostana

V seznamu iz 15. stoletja, ohranjenega v mariborski mestni knjigi, nas do neke mere preseneti podatek, da je imel admontski samostan svojo hišo v mestu, saj vemo, da je bil od zadnje četrtine 13. stoletja dalje gospodarski sedež admontskih posesti okoli Maribora **Račji dvor**. Prisotnost admontskega samostana s posestmi v okolici mesta Maribor sega sicer dosti dalj nazaj. Admontski samo-

⁵⁸ 1341, 29. januar (GZM IV, št. 17), in 1341, 30. januar: "*ich Mertel in meines berren baus von Gurk dacz Marchpurch*" (GZM IV, št. 18).

⁵⁹ 1349, 25. maj: "*Chuentzlein bant des Swaben, ze den zeiten der berren schaffer von Revn*" (GZM IV, št. 50); 1361, 24. junij: "*Raevner boff /.../ dacz Marpurch*" (GZM IV, št. 93).

⁶⁰ GZM II, št. 43.

⁶¹ Jože Mlinarič, "Mariborski samostanski dvori in njihova posest do 16. stoletja", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 69=Nv34, št. 1 (1998), str. 29 (dalje: Mlinarič, "Mariborski samostanski dvori in njihova posest do 16. stoletja")

⁶² Mlinarič, "Mariborski samostanski dvori in njihova posest do 16. stoletja", str. 28.

Račji dvor pri Mariboru, gospodarski sedež admontskih posesti od zadnje četrtine 13. stoletja dalje (PAM, SI_PAM_1702_001_006_003-00139)

stan, ki je sicer ustanova Heme Krške in salzburškega nadškofa Gebharda pred letom 1074⁶³, je do prvih posesti prišel že leta 1139, ko mu je nadškof Konrad podelil del posesti, ki so mu pripadle po grofu Verigandu (Slovenjgraškem) zaradi vseh hudodelstev, ki jih je ta storil. Med temi posestmi se omenja tudi posestvo pri Spodnji Jarenini (*apud Jeringen inferius*) s cerkvijo in z vsemi pritiklinami, kar mu je izročil Verigandov brat, Rudolf.⁶⁴ Za to posest se je samostan moral pošteno potruditi, saj je podelitvi najprej nasprotoval Verigand, nato pa se je Jareninske posesti polastil tudi grof Bernhard.⁶⁵ Je pa samostan to posest uspel ne samo obdržati, temveč jo je še povečal. Leta 1160 mu je tako salzburški nadškof Eberhard I. na prošnjo krškega škofa Romana I. samostansko posest skupaj s farno cerkvijo sv. Marije Magdalene v Jarenini.⁶⁶ Isto leto je samostan v Jarenini dobil še dva vinograde iz rok nekega Bernolda (*Pernoldus*) iz Lipnice/Leibnitza.⁶⁷

Konec 13. stoletja je Admont postal lastnik Račjega dvora in vinogradov pri Trčovi (pri Malečniku pri Mariboru). S tem se je samostanska vinogradniška

⁶³ Prim.: 1041–1045 (GZS III, št. 115, str. 79), in 1074, 29 september (GZS III, št. 285, str. 175).

⁶⁴ 1139, 10. oktober, GZS IV, št. 150, str. 90.

⁶⁵ 1148–1161 (GZS IV, št. 252, str. 140).

⁶⁶ 1160, 28. december, Breže/Friesach (GZS IV, št. 409, str. 205).

⁶⁷ C. 1160 (GZS IV, št. 417, str. 210).

posest sila povečala. Omenjeno posest je samostan kupil leta 1279 od nemškega viteškega reda. Glede na to, da je imel ta red leta 1236 vinograde in kmetije na dvoru in v vasi Trčovi (*in curia Tepsav et in villa Thepsav*) ter v vasi pri Sv. Petru (Malečnik) "*ad sanctum Petrum in villa nostra*", kar je tedaj dal svojim ljudem v dedni zakup,⁶⁸ in ker je leta 1279 red prodal prav to posest in verjetno tudi Račji dvor, je bil morda red lastnik dvora že leta 1236. Listina iz leta 1236 je bila izdana v Malečniku (*in villa nostra ad sanctum Petrum*) in v njej izvedemo poleg že zapisanega, da so imeli križniki svojo hišo v Mariboru (*domum nostram in Marchpurch*). Ta hiša pa je najbrž prešla z nakupom leta 1279 v roke admontskega samostana in je morda tista (oz. na tistem mestu), ki jo omenja zapis iz 15. stoletja. Admontskemu samostanu je naštetu posest prodal za 200 mark srebra komtur nemškega viteškega reda Konrad von Feuchtwang (*Chunradus de Veubtwanck*) dne 28. marca 1279, ker je bil red zelo zadolžen. Prodana pa je bila posest pri Sv. Petru (Malečnik), pri Trčovi in Račji dvor (*villas nostras sitas circa Marchburch in Styria videlicet ad sanctum Petrum, Tepsowe, et in Hove*).⁶⁹ Ta nakup zemlje je samostanu omogočil kralj Rudolf, ki mu je poklonil tristo mark srebra.⁷⁰ Prodajo je potrdil z listino z dne 30. aprila 1279 veliki mojster nemškega viteškega reda Hartman von Helderlinge, vendar listina omenja le posest pri Malečniku (*nostrorum bonorum juris montani et redituum circa Marchburch apud sanctum Petrum*). Ker se je takoj po trgatvi izkazalo, da dohodki niso v skladu z višino kupnine, je komtur nemškega viteškega reda Gottfried Lhesco dodal Admontu (*in supplementum defectus quorundam reddituum in sancto Petro apud Marchpurgam*) hubo v Brezah in četrtno sirnice v Ramsauu v dolini reke Aniže/Enns.⁷¹ V slednjih listinah, s katerimi so križniki admontskemu samostanu prodali posest okoli Maribora, se ni navajal Račji dvor, razen če je mišljen pod imenom "Hove". Listine namreč striktno govorijo le o posesti pri sv. Petru (Malečnik) in v Trčovi. Nekaj več izvedemo iz listine, izdane dne 9. maja 1284, v kateri je rečeno, da Konrad, sin Otona Chriglerja, prodaja Gotšalku Hauserju Račji dvor (*curiam sitam in Raitz*) z vsemi pritiklinami za določeno (v listini nedefinirano) rento, pri čemer je poudarjeno, da je Konradu pripadel dvor po delitvi posesti z njegovimi brati (*per divisionem cum fratribus meis*). Iz tega izhaja, da pod imenom "Hove" le ni misliti na Račji dvor.

Delno pa nam dvom prežene listina z dne 22. junija 1290. Tedaj je namreč kralj Rudolf potrdil samostanu vse posesti in pravice, pri čemer se omenja tudi posest pri Trčovi, Malečniku ter Račji dvor (*bona in Tepsarn, ad sanctum*

⁶⁸ 1236, 6. december, Sv. Peter pri Mariboru (GZM I, št. 65).

⁶⁹ 1279, 28. marec, Judenburg (GZM II, št. 43).

⁷⁰ Jože Mlinarič, "Admontski Račji dvor", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 49=Nv14, št. 1 (1978), str. 37 (dalje: Mlinarič, "Admontski Račji dvor").

⁷¹ 1279, 25. november, Gradec (GZM II, št. 48).

Petrum, et curiam Raitze apud Marchpurch). Listina izrecno poudarja, da je samostan kupil ta posestva z denarjem, ki mu ga je kralj podaril. Neovrgljivo je dejstvo, da je bil Admont lastnik Račjega dvora leta 1290. Ker pa je v listini poudarjeno, da je ta posest prešla v samostanske roke s pomočjo darila kralja Rudolfa, ki pa ga je samostan prejel že v sedemdesetih letih stoletja in s katerim vemo, da je financiral nakup v Trčovi in Malečniku, smemo logično domnevati, da je v istem zamahu Admont prejel v svoje roke tudi Račji dvor. Kaj pa je z dvorom, ki ga je kupil šest let pred tem Gotšalk Hauser? Ali sta bila konec stoletja na tem prostoru kar dve upravni stavbi?

Najverjetneje pa je samostan z nakupom posesti od nemškega viteškega reda dobil/kupil tudi **križniški dvor** v mestu Maribor, ki smo ga spoznali omenjenega leta 1236. Hiša, za katero navaja *Jacob Wicher*, da jo je samostan kupil leta 1297 za 30 mark srebra od mariborskih meščanov Eberharda in Henrika, je bila meščanska hiša, ki je bila kot takšna dolžna plačevati mestni davek in je bila torej mestu podsodna, kar pa ne drži za cerkveni dvor, ki ni spadal pod mestno jurisdikcijo, zaradi česar je tudi prišlo do (verjetno ne edinega) spora med mestom in samostanom.⁷² Seveda bi bilo povsem mogoče predpostaviti tudi, da so samostanci dosegli, da se je status hiše ob nakupu spremenil in da je mesto hišo izgubilo, podobno, kot je bila situacija z dvorom šentpavelskega samostana, ki je ležal na zahodnem delu mesta, blizu t. i. Koroških vrat. Leta 1316 je namreč mariborski meščan Valter, sin Eberharda, s soglasjem svojega brata Georga in svoje žene Margarete šentpavelskemu samostanu podelil svojo hišo v Mariboru ob (*obern tor gelegen*), se pravi pri zgornjih vratih, kar je bilo ime za Koroška vrata, ki so se imenovala tudi vrata Naše ljube gospe, po Marijini cerkvi, ki je stala v Lebarjih (približno na mestu današnjega Ljudskega vrta). Valter je hišo samostanu podelil ob vstopu njegovega brata Georga v samostan.⁷³ Že šest let kasneje je samostan dosegel, da je rimski kralj Friderik Habsburški prepovedal mariborskemu sodniku, mestnemu svetu in meščanom (i.e. mariborskemu komunu) brez njegovega (kraljevega) izrecnega naročila nalagati šentpavelskemu samostanu za njegovo hišo v Mariboru mestne davke.⁷⁴ Listina lepo kaže, kako je institucija dosegla, da je sprva mestu podsodna nepremičnina ušla iz rok mestni jurisdikciji. Takšne listine pa za admontsko hišo (če je sploh bila kdaj izdana) ne poznamo in je zato potrebno ohraniti določene dvome pri vprašanju, kdaj in kako je admontski samostan pridobil nepremičnine v mestu. Ni pa dvoma, da je ostal glavni gospodarski obrat admontskega

⁷² Primerjaj: Mlinarič, "Admontski Račji dvor", str. 38, op. 67.

⁷³ 1316, 24. marec, Maribor (GZM III, št. 41).

⁷⁴ 1320, 30 maj, Gradec (GZM III, št. 54). Primerjaj: Jože Mlinarič, "Odnosi med šentpavelsko opatijo in gospodi iz Melja, gospodi Mariborskimi in mariborskimi meščani v srednjem veku", *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino* 29, št. 3 (1981), str. 246.

samostana na Račjem dvoru. Le-ta je bil center admontskega vinogradništva severno in vzhodno od mesta, kjer je samostan sistematično kopičil posest, pretežno vinograde. Tako je že v letu 1290 mariborski meščan Eberhard (ki spada med najpomembnejše mariborske meščane ob koncu 13. stoletja, in se pojavlja v večih listinah na prvih mestih med meščani) podelil samostanu svoj gozd pri dvoru (*vorst datz Raitz*)⁷⁵. V naslednjem stoletju si darovnice sledijo v še večjem številu.⁷⁶

Posesti šentpavelskega samostana

O šentpavelskem samostanu in njegovih posestvih, ki je imel predvsem zahodno in tudi severno od mesta, smo delno že govorili, ko smo se v poglavju o plemstvu na prelomu 12. v 13. stoletje sprehajali med sedeži večjih plemiških rodbin, in posebej izpostavili šentpavelski Viltuš. Zgoraj smo ugotovili, da je samostan dobil v mestu hišo leta 1316, ki jo je v nadaljevanju spremenil v svojo upravno stavbo.

Žički samostan

Videli smo, da je Maribor privabljal veliko število samostanskih in škofijskih institucij, ki so predvsem zbirale vinograde in za upravo postavljale/kupovale hiše v mestu. Te institucije prihajajo tako iz koroškega kot štajerskega prostora.

Takšna je tudi kartuzija Žiče, ki je svojo prvo posest v okolici Maribora dobila že iz rok ustanoviteljev, mejnega grofa Otokarja III. oz. njegovega sina Otokarja IV., prvega štajerskega vojvode.⁷⁷ Slednji tako ugotavlja leta 1182, da so menihi preslabo dotirani in da je zaradi uboštva ustanova skoraj propadla ter jim zato poleg volila, ki ga je namenil že njegov oče, podeli med ostalim tudi kože in krzna živali, ki so jih njegovi ljudje pojedli na njegovih prepoziturah (deželnoknežjih uradih) v Mariboru, Radgoni in Laškem. Izvzema tiste živali, ki so bile pojedene ob nedeljah ter za božične, velikonočne in binkoštno praznike.⁷⁸ Vojvoda pa je podelil samostanu še svojo posest pri Rogozi ter osem mark iz njegovih uradov, med ostalim tudi eno marko iz vojvodovega urada Mari-

⁷⁵ 1290, 3. maj, Maribor (GZM II, št. 68).

⁷⁶ Prim. Mlinarič, "Admontski Račji dvor", str. 38s.

⁷⁷ Več o dinastiji Otokarjev glej: Martin Bele, "Štajerski grb in njegovi začetki v 12. in 13. stoletju", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 634–639.

⁷⁸ Primerjaj: Mlinarič, "Mariborski samostanski dvori in njihova posest do 16. stoletja", str. 21.

bor.⁷⁹ Samostan je nato dobil še več posesti, ležečih v bližini Maribora od različnih dobrotnikov. Med te sodijo tudi vinogradi v okolici mesta. Prve je dobil leta 1207 z darovnico vojvode Leopolda VI.⁸⁰ V nadaljevanju si darovnice, ki obsegajo (tudi) vinograde, sledijo. Leta 1243 je tako Friderik s pridevnikom *Mona-chus* skupaj z ženo Adelajdo žičkemu samostanu podelil vinograd na *Monte castri* (Grajski grič – Piramida) in še enega ležečega na zemlji šentpavelskega opata. Vinograda sta najprej podelila samostanu v Vetrinju, nato pa jima je opat Herbrand dovolil, da ju podelita, komur bi želela.⁸¹ Iz obravnavanega stoletja je ohranjena tudi darovnica iz leta 1298, s katero je žički samostan prejel mlin oz. dohodke od mlina na Dravi. To daritev je opravil župnik pri cerkvi sv. Magdalene na desnem bregu z imenom Gotfrid (ponovno tipično ime mariborske plemiške družine: ali smemo tudi v tem vikarju domnevati člana mariborskih?), zaradi česar smemo domnevati, da je tudi omenjeni mlin ležal na desnem bregu reke.⁸² Listina je sicer delno poškodovana, zaradi česar ni mogoče razbrati vsega oz. natančno rekonstruirati celotno vsebino. Prav verjetno je, da je tako izginil še kakšen pomemben podatek. Vsekakor pa je vredno poudariti, da je glede na to, da je posest ležala na desnem bregu, le-ta že bil del mesta. Listina je namreč pečatena z mestnim pečatom, kot priče pa so naštetih mariborski župnik Albe-ron, ki sta ga spremljala tudi njegova kaplana (vikarja?) Majnhard in Leon, pričala pa sta tudi mariborska sodnika Rudolf in Leopold, brata iz Cvajnika Eberhard in Henrik ter mariborski meščan Libhard. Eberhard iz Cvajnika je verjetno identičen z Eberhardom, ki je leta 1290 admontskemu samostanu prodal gozd pri Račjem dvoru in je imel sina Valterja, ki je leta 1316 prodal hišo pri Koroških vratih šentpavelskemu samostanu. Vsekakor pa sta brata tista, ki sta 1297 prodala hišo admontskemu samostanu. Družina Eberharda in Henrika tako nastopa kot ena od dveh (druga je družina sodnika Rudolfa), ki so verjetno predstavljale vrh mestne elite konec 13. stoletja. Sama predaja mlina v last žičkega samostana je bila očitno predvsem zadeva mesta, zaradi česar se na listini nahaja mestni pečat, med pričami več uglednih meščanov predvsem pa v listini ne nastopa župnik Hoč, katerega vikariat je bila cerkev na Pobrežju, temveč mestni župnik. Dejstvo, ki bi ga verjetno lahko razložili tako s tem, da je bil desni breg konec 13. stoletja že vključen v samo mesto, kot z zgoraj nakazano domnevo, da je bil župnik Gotfrid član mariborske plemiške družine. Slednji je umrl pred 2. junijem 1311, ko je oglejski patriarh po njegovi smrti na njegovo mesto imenoval

⁷⁹ Otokarjev naslednik, češki kralj Otokar II., je odredil, da samostan namesto teh osmih mark prejme v last dve vasi z imenom Prepolje v mariborskem deželnoknežjem uradu (Mlinarič, "Mariborski samostanski dvori in njihova posest do 16. stoletja", str. 22).

⁸⁰ *Gradivo za zgodovino Slovencev*, 5. knjiga, ur. Milko Kos (Ljubljana, 1928), št. 122, str. 70s (dalje: GZS V).

⁸¹ GZM I, št. 69.

⁸² GZM II, št. 64.

Herbarta iz Laškega.⁸³ Opozorim naj na to, da je bil v listini iz leta 1298 Gebhart označen kot *plebanus*, se pravi kot župnik, medtem ko ga v patriarhovi listini iz 1311 (pravilneje) označujejo kot vikarja (*vicarii ipsius ecclesie*). Tu v tem "povišanju" v župnika moremo videti vpliv in željo mariborske družine, da svojega človeka dvigne tudi z višjim nazivom kot mu sicer pritiče.

Toda vrnimo se k žičkemu samostanu. Le-ta je dobil (kupil, zgradil?) svoj dvor v mestu že pred letom 1300. Menihi so namreč pred letom 1306 prejeli privilegij, po katerem so bili oproščeni prispevati v denarju za vzdrževanje mestnega obzidja. Skrbeti so morali le za obzidje okoli svojega dvora (*satisfacere habemus cum muro circa domum nostram*). S tem privilegijem so se menihi zglašili pri Frideriku III., ki ga je pregledal ter naročil mestu, da naj privilegij upošteva in se ravna po njem. Očitno je med menihi ter mestom prišlo do spora, vezanega na svoboščine, ki jih menihi s svojo posestjo v mestu uživajo. Med obema stranema je nato prišlo do sporazuma, s katerim so si samostanci izgovorili, da jim od dvora ni potrebno plačevati nobenega davka, prav tako so bili oproščeni plačevanja mitnine od vina in drugih doma pridelanih stvari, ki so jih skladiščili v svoji svobodni hiši. Prav tako so smeli prodajati vino na drobno, eden od žičkih podložnikov pa je smel v žičkem dvoru brez dajatev prodati pol tovara vina, sicer pa so morali žički podložniki od prodanega v mestu plačevati samo eno tretjino običajne mitnine, izgovorili pa so si tudi pravico, da redovniki ali redovnice (!?), ki bi se naselili na dvoru, ne bi bili dolžni plačevati dajatev, medtem ko morajo drugi, ki bi morebiti prebivali na žičkem dvoru, plačevati vse dajatve ter izpolnjevati vse obveznosti, za kar so zavezani meščani.⁸⁴ Določilo o redovnikih in redovnicah, ki da bivajo v žičkem dvoru ima smisel samo, če predpostavimo, da so dvor uporabljali tudi menihi in nune drugih redov. Kartuzijani pač zaradi svojih pravil v mestu niso smeli bivati.

Dvor nadškofije v Salzburgu

Iz popisa zavezancev zemljiškega davka od nepremičnin v mestu in v mestnem pomirju izhaja tudi, da je svoj dvor imela nadškofija v Salzburgu, vendar o njem ni mogoče za 13. stoletje ničesar razbrati. Prvi indic, ki govori v tej smeri, je iz leta 1325, ko je salzburska cerkev dobila od Elizabete, vdove po Rudolfu iz Maribora, hišo, ki je ležala na vogalu Glavnega trga. Skoraj z gotovostjo lahko v tej hiši vidimo zametek kasnejšega salzburskega dvora.⁸⁵

⁸³ GZM III, št. 4.

⁸⁴ Jože Mlinarič, *Kartuziji Žiče in Jurklošter* (Maribor, 1991), str. 73, 74.

⁸⁵ GZM III, št. 73.

Nekdanji dvor žičkega samostana (Žički dvor) na razglednici iz leta 1929 (PAM, SI PAM_1693_001_016_013_00001)

Vetrinjski dvor

Povsem drugače je z zadnjim dvorom, ki pa je bil verjetno najstarejši dvor kate-rekoli cerkvene institucije v mestu. To je Vetrinjski dvor, se pravi dvor koroškega cistercijanskega samostana, nastalega na pobudo koroškega grofa Bernharda Spanheima pred letom 1143 v vasi Vetrinj/Viktringen južno od Celovca/Kla-genfurta. Omenjeni grof Bernhard je tisti, ki je v zgodovini Maribora dolgo veljal za "očeta Maribora". Čeprav danes velja, da je ustanovitev urbanega naselja, pa tudi gradnja gradu na Piramidi delo štajerskega mejnega grofa Otokarja III. oz. njegovega sina Otokarja IV. (prvega štajerskega vojvode), je obstoj Bernhardove posesti na prostoru današnjega Maribora in njegove okolice v prvi polovici 12. stoletja nedvomna. Zato ne čudi, da je grof podelil svojemu novoustanovlje-nemu samostanu že v samih začetkih obstoja le-tega tudi posest na prostoru, kjer danes leži mesto Maribor. Že med letoma 1143 in 1147, ko se grof odpravi s kraljem Konradom na križarski pohod, s katerega se ne vrne, je podelil Vetrin-

nju vas Loko blizu Miklavža v Marki⁸⁶ (*tradidit quoque iuxta Brunne in Marchbia /.../ villam unam, que Lonch dicitur*). Temu pa njegova žena Kunigunda iz rodu štajerskih mejnih grofov, odstopi samostanu to, kar je bilo njenega v Miklavžu, ter posest v Hotinji vasi in v Rogozi.⁸⁷ Neposredno pa se posest vetrinjskega samostana z Mariborom poveže v 20-ih letih 13. stoletja, ko že naletimo na začetek vetrinjskega dvora. Med letoma 1220 in 1224 je namreč vetrinjski opat Konrad od mariborskega meščana in kožarja Gotšalka in njegove žene za deset mark kupil hišo s pripadajočim prostorom okoli hiše ter s hlevom.⁸⁸ Ta hiša je postala upravni in gospodarski sedež za samostansko posest, pri čemer mislimo zlasti na vinograde. V 13. stoletju je samostan še pridobil posest v Melju, ki je bila last Henrika Rogaškega in s katero je slednji odplačal škodo, ki jo je prizadejal samostanu. Posest je bila sicer najprej za eno leto zastavljena, vendar je kasneje postala last samostana.⁸⁹ Za tem skoraj do konca 13. stoletja nimamo ohranjenih dokumentov, ki bi pričali o povečevanju samostanske posesti v in okoli mesta. Od leta 1290 dalje pa si nakupi in daritve sledijo v hitrem vrstnem redu. Leta 1290 je samostan kupil vinograd v Cvajniku od Katarine, vdove po Rudleinu, in s soglasjem njenih obeh otrok, Petra in Katarine. Listino sta potrdila oba mariborska sodnika, Leopold *Wackerzil* in Rudolf,⁹⁰ ki sta poskrbela tudi, da je bila listina pečatena s pečatom mesta Maribor. Med pričami pa je naveden tudi Henrik, ki rezidira na vetrinjskem dvoru, kar je tudi prva nedvomna omemba dvora kot upravno-gospodarskega središča (*Heinreich auf der Vittringerhof*). Cvajnik je bil (in je še vedno) sicer vinogradniški predel, kjer je stal tudi manjši plemiški dvor, po katerem se imenujejo neki Ulrik, Henrik in Eberhard, katerih nizek status pa izpričuje tudi dejstvo, da so v listinah navedeni skupaj z meščani in vedno za mestnima sodnikoma. V 14. stoletju je bilo nato povečevanje samostanske posesti izvajano sistematično, kar izpričujejo ohranjene listine. O povečanju interesa samostana do posesti v in okoli Maribora pa priča tudi podatek, da so leta 1324 pridobili dohodke od trinajstih služnostnih hiš v mestu, leta 1330 so nadalje kupili še dve hiši v mestu, leta 1355 pa so pridobili še več dohodkov od nepremičnin znotraj mestnega obzidja.⁹¹ Vetrinjski samostan se tako izkazuje (poleg samostana Šent Pavel) kot najaktivnejša nemariborska cerkvena institucija v in okoli mesta.

⁸⁶ Loka pri Miklavžu na Dravskem polju. Lokacija po: Mlinarič, "Mariborski samostanski dvori in njihova posest do 16. stoletja", str. 16.

⁸⁷ GZS IV, št. 183, str. 108, 109.

⁸⁸ 1220–1224, avgust: "*in villa nostra Marhpurc domum cum aliis eiusdem domus attitenciis area videlicet et orto et stabulis a Gotscalco pellipario burgense nostro*" (GZM I, št. 55).

⁸⁹ 1254, 6. december, Maribor (GZM I, št. 86). Glej tudi Mlinarič, "Mariborski samostanski dvori in njihova posest do 16. stoletja", str. 16.

⁹⁰ Glej opombo 51.

⁹¹ Mlinarič, "Mariborski samostanski dvori in njihova posest do 16. stoletja", str. 18.

Drugi del razprav o zgodovini mesta Maribor v 13. stoletju prinaša predstavitev delovanja cerkvenih institucij, ki so v mestu nastale in/ali delovale. Pri uvodnem vprašanju glede nastanka župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika in sv. Tomaža v Mariboru se ponuja sklep, da je prvotno cerkveno središče za prostor na severnem bregu reke Drave potrebno iskati v Kamnici, pri cerkvi sv. Martina. Iz Kamnice pa se župnijsko središče najverjetneje med letoma 1160 in 1180 prestavi v takrat nastajajoče urbano središče Maribor. Na prostoru, kamor se je razširil mariborski trg, je že pred tem časom obstajala manjša (verjetno krstilna) kapela, posvečena sv. Janezu Krstniku, ki pa je bila premajhna in neprimerna za župnijsko središče, zaradi česar so se odločili ne obnoviti in povečati staro, temveč zgraditi novo cerkev. Nova cerkev je dobila tudi nov patrocinij, sv. Tomaž, ki pa se ob starejšem in očitno dobro uveljavljenem patrociniju sv. Janeza Krstnika ni uspel uveljaviti.

Župnija je postala ustanova, nad katero so bedeli mariborski plemiči, ki so očitno vedno znova uspeli postaviti za župnika predstavnika družine. Tako vemo, da so bili vsi prvi trije po imenu poznani župniki v Mariboru pripadniki Mariborsko-Viltuške družine oz. da je torej celotno 13. stoletje mariborska družina pod nadzorom oz. v upravljanju mariborskih plemičev.

Staro kapelo so sredi 13. stoletja meščani porabili ob ustanovitvi minoritskega samostana. Samostan je verjetno res nastala sredi 13. stoletja, kljub temu da sta listini, ki sta služili za dokaz, nastali ne okoli leta 1250 (kot je veljalo), temveč okoli leta 1280. Sicer je za 13. stoletje ohranjenih le skromno število listin, vezanih na minoritski samostan, kar se spremeni šele v kasnejših obdobjih. V bližini srednjeveškega Maribora (in danes znotraj obsega mesta) pa je nastala tudi komenda Ivanovcev oz. Malteških vitezov, kot jih poznamo od 16. stoletja dalje. O dejavnosti le-te je, prav tako kot za minoritete, mogoče najti le majhno število listin oz. podatkov. V oči bode dejstvo, da so od štirih listin kar tri iz 80-ih in 90-ih let 13. stoletja povezane z zelo znamenito mariborsko meščansko družino sodnika Rudolfa, iz katere je izšla med ostalim tudi vrsta mestnih sodnikov. Kakšni so motivi za to povezavo, viri žal ne dovolijo razbrati.

V Mariboru in okolici so imeli svoje upravne in gospodarske dvore tudi mnogi samostani tako iz koroškega kot štajerskega prostora kot tudi nekatere škofije. Razlog za to je seveda močno razvito vinogradništvo, ki je že takrat dajalo odlično vino, katerega porabniki so bili tudi v samostanih oz. v škofijah. Med največje takšne upravne dvore sodi admontski Račji dvor ob Mariboru, ki si je ta dvor pridobil z nakupom že obstoječega dvora, ki ga ima na tem mestu Nemški viteški red. Poleg račjega dvora je admontski samostan od istega reda kupil tudi hišo v Mariboru. Ob Admontu je bil koroški Šent Pavel samostan z verjetno največjo posestjo v in okoli Maribora, katere večina je ležala zahodno

in severno od mesta. V mestu pa najdemo tudi dvore kartuzijanskega samostana v Žičah ter koroške cisterce v Vetrinju. Vetrinjski dvor je tudi najstarejši dvor, ki se v mestu omenja. V mestu in neposredni okolici so torej stali dvori petih samostanov (dveh koroških in treh štajerskih; dveh benediktinskih opatij, dveh cisterc in ene kartuzije), ki so si zgradili pomembne gospodarske centre, vezane pretežno na vinogradništvo. Poleg teh pa v mestu stojita tudi dvora koroške škofije Krka ter salzburške nadškofije.

Pregled števila ter vrst različnih cerkvenih institucij kaže, da so le-te imele v in okoli mesta velik interes ter posledično nedvomno tudi velik vpliv na življenje mesta.

Tone Ravnikar

MARIBOR IN THE 13TH CENTURY

Part 2: Ecclesiastical Institutions in the City and Its Surrounding Area

SUMMARY

In the second part of the discussion on the history of the city of Maribor in the 13th century, the author focused on the presentation of the activities of the ecclesiastical institutions that were created and/or operated in the city. The reflection naturally began with questions connected with the origin and fate of the parish church of St. John the Baptist and St. Thomas in Maribor. The offered conclusion is that the original ecclesiastical space center should be sought on the north bank of River Drava in Kamnica, near the church of St. Martin. From Kamnica, the parish center was most probably moved between 1160 and 1180 to the then developing urban center of Maribor. In the area where the town of Maribor expanded at that time, there was already a smaller (probably baptismal) chapel dedicated to St. John the Baptist, which was too small and unsuitable for the parish center, so it was decided not to restore and enlarge the old one, but to build a new church. The new church also received a new patrocinium, St. Thomas, which, together with the older and apparently well-established patrocinium of St. John the Baptist, was not able to enforce it.

The parish was then an institution over which the Maribor nobility could take control. They apparently managed to make one of its members a priest for a whole century. So we know that the first three known priests in Maribor were all members of the Maribor-Viltuška family. The entire Maribor family from the 13th century is therefore under the control of the town parish church.

The old chapel was then used by the citizens in the middle of the 13th century to found a Minorite monastery. The monastery was probably founded in the middle of the 13th century, although the documents that served as evidence were not drawn up around 1250 (as was the case), but around 1280. Apart from that, only a modest number of documents concerning the Minorite monastery have been preserved for the 13th century, which only changes in later epochs. In the vicinity of medieval Maribor (and today within the city limits) there was also a commanderie of the Knights of St. John or the Knights of Malta, as we know them since the 16th century. Only a small number of documents about the activity of the commanderies are preserved. However, it is interesting to note that of the four documents, no less than 3 from the 1280s and 1290s are related to the very famous Maribor burgher family of Judge Rudolf, from which, among others, a number of town judges were dismissed. Unfortunately, the sources do not reveal the motives for this connection.

In Maribor and its surroundings many monasteries from Carinthia and Styria as well as some dioceses also had their own administrative and economic courts. This is, of course, based on the strongly developed viticulture, which already in monasteries or dioceses was supplied with excellent wine by the consumers. One of the largest of these administrative courts is the Admonts Račji dvor near Maribor, which acquired this court by purchasing an already existing court, which at this point has the Order of German Knights. In addition to the Račji dvor, the Admont Monastery also bought from the same order a house in Maribor. The Carinthian St. Pavel was next to Admont a monastery with probably the largest possession in and around Maribor, which was mostly situated west and north of the town. In the town we also find the court of the Carthusian monastery in Žiča and the Carinthian monastery in Vetrinj. The court of the Verinjski monastery is also the oldest court mentioned in the town. In the town and in the immediate vicinity there were five monasteries (two Carinthian and three Styrian; two Benedictine, two Cistercian and one Carthusian), all of which were important economic centers, connected mainly with viticulture. The town is also home to the court of the diocese of Koroška Krka and the archdiocese of Salzburg.

An overview of the number and nature of the various ecclesiastical institutions shows that they had a great interest in the town and its surroundings and thus undoubtedly had a great influence on life in the town.

VIRI IN LITERATURA

- Celjska knjiga listin*, I. zvezek, ur. Dušan Kos (Celje, 1996).
- Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270–1405*, ur. Božo Otorepec (Ljubljana, 1995).
- GZM I** – *Gradivo za zgodovino mesta Maribor*, 1. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1975).
- GZM II** – *Gradivo za zgodovino mesta Maribor*, 2. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1976).
- GZM III** – *Gradivo za zgodovino mesta Maribor*, 3. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1977).
- GZM IV** – *Gradivo za zgodovino mesta Maribor*, 4. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1978).
- GZM XIV** – *Gradivo za zgodovino Maribora. Dokumenti iz Mariborske mestne knjige. 2. 13. stoletje – 1676*, 14. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1988).
- GZM XXXIX** – *Gradivo za zgodovino Maribora. Maribor v 12. stoletju. 850 let prve omembe Maribora*, 39. zvezek, ur. Tone Ravnikar (Maribor, 2014).
- GZS III** – *Gradivo za zgodovino Slovencev*, 3. knjiga, ur. Franc Kos (Ljubljana, 1911).
- GZS IV** – *Gradivo za zgodovino Slovencev*, 4. knjiga, ur. Franc Kos (Ljubljana, 1915).
- GZS V** – *Gradivo za zgodovino Slovencev*, 5. knjiga, ur. Milko Kos (Ljubljana, 1928).
- StUB I** – *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, I. Band, ur. Joseph v. Zahn (Graz, 1875).

.....

- Amon, Karl**, *Die Bischöfe von Graz-Seckau 1218–1968* (Graz–Wien–Köln, 1969).
- Bele, Martin**, "Štajerske deželne službe pred letom 1311", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 3 (2018), str. 631–660.
- Bele, Martin**, "Štajerski grb in njegovi začetki v 12. in 13. stoletju", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 631–652.
- Bele, Martin**, "Viltuška veja gospodov Mariborskih pred letom 1311", *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 68, št. 1 (2020), str. 15 (genealoška tabela).
- Dopsch, Heinz**, "Die Stifterfamilie des Klosters Gurk und ihre Verwandtschaft", v: *Carinthia I* 161 (1971), str. 95–124.
- Hauptmann, Ljudmil**, "Grofovi Višnjegorski", v: *Rad JAZU* 250, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga 117 (Zagreb, 1938), str. 215–239.
- Hauptmann, Ljudmil**, "Mariborske studije", v: *Rad JAZU* 260 (Zagreb, 1938), str. 57–118.
- Höfler, Janez**, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku* (Ljubljana, 2013).

- Kosi, Miha**, *Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem* (Ljubljana 1998).
- Mlinarič, Jože**, "Admontski Račji dvor", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 49=Nv14, št. 1 (1978), str. 37.
- Mlinarič, Jože**, "Historično-topografski oris neposredne oklice srednjeveškega Maribora I.", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 71=Nv36, št. 3 (2000), str. 353.
- Mlinarič, Jože**, "Maribor od začetkov do sredine 18. stoletja", v: *Maribor skozi stoletja. Razprave I* (Maribor, 1991), str. 163.
- Mlinarič, Jože**, "Mariborski mestni sodniki v srednjem veku", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 54=Nv19, št. 1–2 (1983), str. 38.
- Mlinarič, Jože**, "Mariborski samostanski dvori in njihova posest do 16. stoletja", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 69=Nv34, št. 1 (1998), str. 29.
- Mlinarič, Jože**, "Minoritski samostan v Mariboru. 13. stoletje–1814", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 54=Nv19, št. 1–2 (1983), str. 59.
- Mlinarič, Jože**, "Odnosi med šentpavelsko opatijo in gospodi iz Melja, gospodi Mariborskimi in mariborskimi meščani v srednjem veku", *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino* 29, št. 3 (1981), str. 246.
- Mlinarič, Jože**, "Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru do jožefinske dobe", v: *Maribor skozi stoletja. Razprave I* (Maribor, 1991), str. 451.
- Mlinarič, Jože**, "Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru v srednjem veku", *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006), str. 297–308.
- Mlinarič, Jože**, *Kartuziji Žiže in Jurklošter* (Maribor, 1991).
- Mlinarič, Jože**, *Studeniški dominikanski samostan ok. 1245–1782* (Celje, 2005).
- Otorepec, Božo**, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem* (Ljubljana, 1988).
- Pirchegger, Hans**, *Geschichte der Steiermark I* (Gotha, 1920).
- Pirchegger, Hans**, *Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters I in III. Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark XII, XVI* (Graz, 1951 in 1958).
- Ravnikar, Tone**, "Maribor v 13. stoletju. 1. del: plemstvo v Mariboru in njegovi okoličnici na prelomu 12. v 13. stoletje", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), str. 41–66.
- Štih, Peter, in Simoniti, Vasko**, *Na stičišču svetov. Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja* (Ljubljana, 2009).
- Štih, Peter**, "K predzgodovini mesta Maribor", *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006), str. 243–260.
- Tangl, Karlmann**, "Windischgratz und die Herren von Windischgratz", v: *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark* 15 (1867), str. 59–84.

Vnuk, Branko, "Das ehemalige Minoritenkloster in Maribor. Neue Erkenntnisse zur Mittelalterlichen Baugeschichte des Klosters und der Kirche", v: *Bauforschung und Denkmalpflege. Festschrift für Mario Schwarz*, ur. Günther Buchinger, Friedmund Hueber (Wien, 2015).

Weiss, Norbert, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter* (Graz, 2002).

Author: **RAVNIKAR Tone**

Ph.D., Assistant Professor

University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **MARIBOR IN THE 13TH CENTURY**

Subtitle: **Part 2: Ecclesiastical Institutions in the City and Its Surrounding Area**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 21 (2021), No. 1, pp. 41–72, 91 notes, 5 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Maribor, town, Middle ages, Church, ecclesiastical institutions, monastery

Abstract: In the second part of the discussion on the history of the city of Maribor in the 13th century, the author focused on the presentation of the activities of the ecclesiastical institutions that were created and/or operated in the city. The reflection began with questions connected with the origin and fate of the parish church of St. John the Baptist and St. Thomas in Maribor. In Maribor and its surroundings many monasteries from Carinthia and Styria as well as some dioceses also had their own administrative and economic courts. An overview of the number and nature of the various ecclesiastical institutions shows that they had a great interest in the town and its surroundings and thus undoubtedly had a great influence on life in the town.